

KIRIM TÜRK HALK ANLATILARINDA SAYI SİMGEÇİLİĞİ

Numerical Symbolism in Crimean-Turkish Folk Narrations

Öğr. Gör. Dr. Bayram DURBİLMEZ*

ÖZET

Mitler, efsaneler, masallar, fıkralar, halk hikâyeleri, vs. gibi sözlü kültür ürünlerine “halk anlatıları” denir. Bu ürünlerin “Sayı sembolizmi” açısından inceleyecek araştırmacılar için de zengin malzemeler bulunduran değerli kaynaklar olduğu bilinmektedir.

Mitolojik dönemden günümüze kadar halk kültürü ürünlerinin çoğunda olduğu gibi halk anlatılarında da kimi sayılara özel anlamlar yüklendiği görülür. Bu sayılar taşıdığı anlamlardan ötürü “kutlu” sayılırlar. Özel anlamlar yüklenen ve kutlu sayılan sayılar arasında daha çok “üç”, “dört”, “yedi”, “dokuz”, “kırk” bulunmaktadır.

Bu makalede, “üç”, “dört”, “yedi”, “dokuz”, “kırk” sayılarının Türk mitolojisi ve halk kültürü ürünlerinde ki anlamları ile Kırım Türk halk anlatılarında yüklenen anlamlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kırım, halk anlatıları, Türk mitolojisi, halk kültürü, sayı sembolizmi

ABSTRACT

Oral culture products like myths, legends, tales, anecdotes, folk stories, etc. are called as “folk narrations”. It is known that these are valuable sources which contain rich materials for the researchers who will search “numerical symbolism”.

From the Mythological Age till today, the same is as it is in most of the folk cultural products in folk narrations, special meanings are attributed to some numbers. These numbers are accepted as “sacred” because of the meanings they contain. Numbers of “three”, “four”, “seven”, “nine”, “fourty” are some of those numbers which has been attributed with special meanings and accepted as “sacred”.

In this article, it is aimed to determine the meanings of numbers of “three”, “four”, “seven”, “nine” and “fourty” in Crimean-Turkish Folk Narrations by comparing with the meanings of “three”, “four”, “seven”, “nine”, “fourty” in Turkish Mythology and folk culture and Crimean-Turkish Folk Narrations.

Key Words

Crimea, folk narrations, Turkish mythology, folk culture, numerical symbolism.

Giriş

Mitolojik dönemden günümüze kadar halk kültürü ürünlerinin çoğunda olduğu gibi halk anlatılarında da kimi sayılara özel anlamlar yüklendiği görülür. Bu sayılar taşıdığı anlamlardan ötürü “kutlu” sayılırlar. Özel anlamlar yüklenen ve kutlu sayılan sayılar arasında “üç”, “dört”, “beş”, “yedi”, “dokuz”, “kırk”, vb. yaygın olanlardır¹. Bu inanışların bir kısmı mitolojik döneme kadar uzanmakta, bir kısmı da tarih boyunca kazanılan değişik kültür ve inançlara dayanmaktadır (Durbilmez, 2005: 1-22).

Kırım Türk halk anlatılarında da sayı simgeçiliğinin önemli bir yeri oldu-

ğu görülür. Bu çalışmada; üç, dört, yedi, dokuz ve kırk sayılarının Kırım Türk halk anlatılarında nasıl kullanıldığı, incelenen metinlerden örnekler vererek ortaya konacaktır.

I. ÜÇ SAYISI

“Kapsayıcı sentez” (Schimmel 2000: 69) olarak tarif edilen “üç”, “başı, ortası ve sonu olan” ilk “gerçek sayı” olarak görülür. Hayat da üç aşamadır: 1. *Başlangıç*, 2. *Orta*, 3. *Son*. “Bir”in çokluğa açılımı üç ile olur: “*Birlik ikiliği, ikilik üçlüğü, üçlük de her şeyi oluşturur*”. İlk geometrik şekil, üç noktayla işaretlenen ve üç çizgiyle çizilen “üçgen”dir. Pisagor üçgeni kozmik anlamda “gelişmenin

* Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri
bayramd@erciyes.edu.tr

başlangıcı” olarak yorumlanır. Çünkü dikdörtgen ve altı uçlu yıldız gibi geometrik figürler üçgenden elde edilebilir (Schimmel 2000: 85). “Mükemmellik ve bütünlük sayısı” ve “kesin saymanın üst sınırı” sayılan üç, aynı zamanda “belirsiz çokluğun bir ifadesi” olarak görülür ve “basit yuvarlak bir sayıya çevrilebilir.” (Schimmel 2000: 80). Özellikle üçlü kümeler “gizemli sayılar”dan çok “yuvarlak sayılar” olarak işlev görürler (Durbilmez 2005:4).

Halk anlatılarının epik kurallarından “yineleme kuralı”, “üçleme kuralı” ve “ilk ve son durumun önemi” üç sayısı ile ilgilidir. Halk anlatıları ayrıntılara inme tekniğinden yoksun olduğu için seyircinin/ dinleyicinin dikkatini çekmek ve konunun önemini vurgulamak için “yineleme” tekniğinden yararlanılır. “Anlatının boşluklarını doldurmak için” de yinelemeye başvurulur. “Yineleme her zaman üç sayısına bağlıdır. Fakat üç sayısı aynı zamanda kendi başına bir kuraldır. (...) Üç, gelenekli anlatılarda karşılaşılan insan ve nesnelere en yüksek sayıdır. (...)” (Olrik 2003: 180). “İlk ve son durumun önemi”ne göre, en önemli kişi önce gelir fakat son gelen kişi “anlatının duygudaşlık doğurduğu kişi”dir. Bu kural da üçler kuralıyla ilgilidir ve üçüncü safhadaki son durum (Achtergewicht) anlatının ağırlık merkezini oluşturur (Olrik 2003: 184).

Kırım Türk halk anlatılarında üç sayısı çok belirgindir. “Yineleme”, “üçleme” ve “ilk ve son durumun önemi” kuralları yanında, başka işlevleri de olduğu görülür. Halk anlatıları içinde de en çok masallarda ve halk hikâyelerinde karşımıza çıkar.

I. 1. Kırım Türk Masallarında Üç Sayısı:

Kırım Türkleri arasından derlenen masallarda üç sayısının zengin bir sayı simgesi olarak kullanıldığı anlaşılır. “Üç gün mühlet”, “üç kuruş”, “dışarıdan üç

adam getirme”, “üç yüz akça miras”, “üç yüz akça mirastan her hafta yüz akçasıyla pazardan bir hayvan (1. kedi yavrusu, 2. köpek yavrusu, 3. yılan) alma”, “toyun üçüncü günü ayı oynatıcısının gelmesi”, “üç yıl yabancı illerde gezme”, “uykudan üç gün sonra uyanma”, “üç devin üçünün de birer vasfı olması”, “Kuş kimin başına üç defa konarsa o kişinin han seçilmesi”, “padişahın üç oğlu”, “üç başlı dev”, “saçların üçünü üç ayrı cebe saklama”, “meydanı üç sıra hâlinde kuşatma”, “Üçüncü Cuma”, “üç gün gizleme”, “hastalandıktan üç gün sonra ölme”, vd. masalların çatisını oluşturan unsurlardandır.

“Bekir Mustafa” masalında; “Atı kendisine satmasını isteyen Bekir Mustafa’ya Padişah, atı satacağımı fakat üç gün daha binmek istediğini söyler (Bekir 1999: 123). Padişah, atı karşılığında beş yüz lira istese de o üç kuruş çıkarıp verir (Bekir 1999: 123). Üç gün sonra sultan Bekir Mustafa’yı saraya çağırır (Bekir 1999: 123). Bu defa ayık olan Bekir Mustafa alışverişi hatırlamaz. Kendisiyle dalga geçildiğini sanan padişah, üç kuruşu hemen çıkarıp vermezse onu kazığa oturtacağını söyler. Bekir Mustafa, emrini geri almasını, dışarıdan üç adam getirmesini ve onlara şarapla, rakıyla bezeli güzel bir sofraya hazırlamasını ister: 1. Ayyaş bir adam, 2. Sağlam bir adam, 3. Çıplak bir adam. Birisi kör, birisi çıplak, üçüncüsü de ayaksız üç fakir saraya getirilir. En güzel şaraplardan kadeh kadeh içerler. Padişah da onları perde arkasından izler. Kısa bir süre sonra üçünün de dili çözülür. Önce bacakları olmayan adam konuşur. Şarabı icat eden adamı eline geçirse, bu adam Sultan Süleyman bile olsa, bu bacaksız hâliyle onu geberteceğini söyler. Kör adam, bacakları olmayan adama kızar. Sesini çıkarmadan içmesini, yoksa Sultan Süleyman bile olsa ona sopayı yerleştireceğini söyler. Üçüncü olarak çıplak dilenci de aynı şekilde çıkışta bu-

lunur. Bunun üzerine Bekir Mustafa, şarap içenlerin ne konuştuğundan haberleri olmadığını söyler. Padişah da bu içecekleri haram eden peygambere şükürler olsun diye dua eder.” (Bekir 1999: 124; Söylemez 2003: 170 171).

“Altın Yüzük” masalında, ihtiyar ölünce ondan üç yüz akça kalır. Annesi her hafta yüz akça vererek oğlunu üç hafta pazara gönderir. Ne alacağını bilmeyen çocuk pazardan birinci hafta mışık (kedi yavrusu), ikinci hafta köşelek / it balası (köpek yavrusu), üçüncü hafta cılan (yılan) satın alır (Mahmut vd. 1997: 197 / 440).

“Ayuw (Ayı) Kulak Batır” masalında, “toynıı üçüncü küni” (düğünün üçüncü günü) ayuw (ayı) oynatarak bir genç gelir (Mahmut vd. 1997: 452). “Bır Akıllı Köse Men Dokız Akılsız Köse” masalında, başka bir köydeki köse, üç yıl yabancı illerde gezer (Mahmut vd. 1997: 461). “Cantemir Batır” masalında dinlenmek isteyen Cantemir, uykudan üç gün sonra uyanır (Mahmut vd. 1997: 469).

“Dünya Güzeli” masalında, Dünya Güzeli’nin sarayına gelen üç devin üçünün de birer vasfı vardır: Devin birincisi suya dalar, ikincisi yeryüzünü dolaşır, üçüncüsü havada uçup gider (Mahmut vd. 1997: 478). Han öldükten sonra onun yerine geçecek hanı bir kuş belirler. Kuş, onun başına üç defa konduğu için, yiğit kılığına giren Dünya Güzeli, han seçilir (Mahmut vd. 1997: 479). Dev, üç yaşında bir danayı kesip kazanda kaynatır (Mahmut vd. 1997: 474).

“Köse ve Dev” masalında, Köse ile dev gide gide üç gün üç gece giderler (Bekir 1999: 145). “Altın Alma (Altın Elma)” masalında, padişahın üç oğlu vardır (Bekir 1999: 146). Üç başlı dev üç kız kardeşi esir alır (Bekir 1999: 148). Padişahın üç oğlu, üç başlı devin vatanına giderler (Bekir 1999: 148). Küçük oğlan saçların üçünü üç ayrı cebine saklar (Bekir 1999: 150). Meydan askerler tarafından üç sıra

hâlinde sarılır (Bekir 1999: 152). “Turna Babay (Turna Baba)” masalında, Turna Baba, üç ay yetecek pilavlık darının bir aylığını yer (Bekir 1999: 139). “Edilbay ile Cayıkbay” masalında, Közükürpeş’in babası Cayıkbay, hastalandıktan üç gün sonra ölür (Mahmut vd 1997: 494).

“Edige Batır” masalına² göre; kesik insan başını ateşe atan ihtiyar, kimseye zarar vermemesi için külleri mendiline sararak evinin saçaklığına saklar. Bunu gören kız babası Cuma’ya gidince mendile bakmayı düşünür. Üçüncü Cuma’da, merak ederek mendilin içindeki küllü koklar, tadına bakar (Mahmut vd. 1997: 481). Kızın üç oğlu olur: 1. Tüklıkaya, 2. Barkaya, 3. Bedirkaya (Mahmut vd. 1997: 482). Tüklıkaya, kendisinden yumurta isteyen elçileri üç gün gizler. Üç gün sonra kuş yumurtlar (Mahmut vd. 1997: 482).

Türkiye Türklerinin masallarında üç sayısı kardeşlerle (üç kız, üç erkek), zamanla (üç gün üç gece), tabiat üstü varlıklarla (üç dev, üç peri kızı, üç başlı dev), hayvanlarla (üç karga, üç katır, üç eşek), yiyecek ve içeceklerle (üç yumurta, üç ekmek, üç karpuz, üç tas su), insanlarla (üç arkadaş, üç kör, üç yardımcı, üç hoca, üç cezalı), eşyalarla (üç kırbaç, üç çatal-kaşık, üç bağ çubuk, sarayın önündeki üç taş, üç altın), iş yapmayla ilgili (üç ağır şart, üç işe gönderme, üç işi aynı anda yapma, üç nâra atma, üç defa saplama, hendeğin etrafını üç defa dolaşma) vd. olarak kullanılırlar ve “formel değer” taşırlar (Sakaoğlu 1999: 67).

Türk dünyasından derlenen masallarda; “Üç günde meyve veren elma ağacı” [Anadolu, Azerbaycan], “Üç günlük kamlık” [Yakut- Saha], “Üçüncü gün” [Anadolu], “Üç gün mühlet” [Tatar], “Üç gün uyku” [Barabin / Tatar], “Üç yol ayırımı” [Kazak], “Üç demir kamçı” [Tuva], “Üç başlı insan” [Tuva], “Üç istek / şart” [Çalken / Tatar, Gagavuz], “Üç sınak, imtihan” [Anadolu, Azerbaycan, Kazak,

Kırgız, Özbek, Türkmen, Adıgey, Gagavuz, Kabardin, Kalmuk, Kumuk, Nogay, Salar, Tatar, Tuva, Tuvin, Yakut- Saha], vb. gibi üçle ilgili motifler tespit edilmiştir (Makas, 2000: 387).

I. 2. Kırım Türk Halk Hikâyelerinde Üç Sayısı:

Kırım Türkleri arasında anlatılan halk hikâyelerinden “Edige”, “Kozukürpeç”, “Koplandı Batır” ve “Koroğlu”nda geçen; “evlenmek için üç şart koşma”, “üç batır”, “üç kere tövbe etme”, “üç gün üç gece düğün”, “üç kuyunun suyunu içme”, “evin önünde üç kere dolaşarak kapı önünde ayak izleri bırakma”, “üç arşın kalınlık”, “üç yiğidin aynı kalede yaşaması”, vd. gibi kullanımlar üç sayısı ile ilgilidir.

“Edige”de, Kutlukaya’ya evlenmek istediği kızın üç şartı vardır. Bizim nikâhımız bu üç şarta bağlı olsun, diyen kız; 1. Burnuma, 2. Koltuk altına, 3. Ayaklarına bakmayacaksın, der (Bekir 1999: 60). Yaşlı falcı “üç batır”ın gelmesini söyler. Üç batıra haber verirler. Üç batır gelir (Bekir 1999: 66). Edige’nin oğlu Nura-din “Kaytayğanda kart atamın kıvsam, men kabeye barıp o zaman üç kere tevbe etermen” (Yaşlılığında yaşlı babamı kovarsam ben Kâbe’ye gidip o zaman üç kere tövbe ederim), der (Bekir 1999: 71). Aynı metinde, Kadriberdi’yi öldüren Nuradin, üç gün yatar, kendi de ölür (Bekir 1999: 76).

“Kozukürpeç” hikâyesinde, atlar üç kuyunu suyunu içer yine kanmazlar (Bekir 1999: 114). “Koplandı Batır” hikâyesinde, han karısı, yattığı evin önünde üç kere dolaşarak kapı önünde ayak izleri bırakır (Bekir 1999: 120).

“Koroğlu” hikâyesinde, Koroğlu’nun yaptığı kalenin duvarları üç arşın kalınlığındadır.” (Bekir 1999: 97). Koroğlu, “üç gün üç gece toy ete (üç gün üç gece düğün yapar)” (Bekir 1999: 100). Koroğlu’nun kalesinde üç yiğit (Koroğlu, Ayvaz ve Koroğlu’nun oğlu Hasan) “ömür eteler

(ömür sürerler)” (Bekir 1999: 105).

Türkiye Türklerinin halk hikâyelerinde “üç gün misafir olma”, “üç kardeşi olma”, “darda kaldığı vakit birbirine sürmesi için üç kıl verme”, “düğün hediyesi olarak üç sürü verme”, “üç gün üç gece ziyafet”, “üç aylık yolu üç günde alma”, “üç kere ateş etme”, “üç yol ayırımı”, “üçler adına bade içme”, “üç defa bade içme”, “üç yaşına gelince ad verme”, “sırtını üç defa sıvazlama”, “üç imtihanı başarma”, “üç vasiyet”, “üç yıl ıssız bir yerde çile çekme”, “üç ceylan”, “kral seçimi için üç defa kuş uçurma” vd. gibi üçün formilistik sayı olarak kullanıldığı görülmektedir (Alptekin 1997: 390-393). Söz gelimi; Dede Korkut hikâyelerinde üç sayısı, insanlar, nesnelere, zaman dilimleri ve birkaç kavramla ilgili olarak 52 kere kullanılmıştır (Sakaoğlu 1998: 42).

I. 3. Diğer Anlatılarda Üç Sayısı:

“Arzı Kız” efsanesine göre, Mishor köyü sakinleri Arzı Kız ile Emir Hasan’ın evlendiği yıl üç bayramı bir arada yaşarlar: 1. Kurban Bayramı, 2. Bahar Bayramı, 3. Arzı’nın düğünü (Söylemez 2003: 167).

Kırım halk fıkralarının bazılarının adlarında bile sayı geçer: “Üç nasiat” (Söylemez 2003: 174).

Türkiye Türklerinin efsanelerinde üç sayısının özellikle kardeşler için kullanıldığı ve aynı işlevi gördüğü tespit edilmiştir: Üç kız kardeş, üç erkek kardeş, üç erkek, üç gürültü vd. (Sakaoğlu 1980: 68). Kazakistan’da Korkut Ata ile ilgili anlatılan efsanelerde üç sayısı çok belirgindir: “Annesi Korkut’u üç yıl dokuz gün karnında taşımış, üç yıl içinde üç kez doğum sancısı çektiği hâlde doğumu gerçekleşmemiş. Birinci yılın üçüncü günü dünya da sancılanmış, büyük bir sel çıkarak Karaaspan dağı su basmış. İkinci yılın üçüncü günü şiddetli bir rüzgâr eserek yeryüzünü kum kaplamış. Üçüncü yılın üçüncü günü havada kara

bulutlar oluşmuş, şimşekler çakmış. Halk yine felâket gelecek diye çok korkmuş fakat Korkut dünyaya gelmiş. Korkut'un doğumuyla birlikte güneş de yükselmeye başlamış. Doğum öncesi yaşanan korkulardan hareketle çocuğun adı da Korkut konmuş.(...) Korkut doğunca halk üç gün bayram etmiş” (Durbilmez 2003: 224).

Oğuz Kağan destanında; “*üç gün üç gece anne sütü emmeme*”, “*üç gece üst üste bir rüya görme*”, “*gergedanla yapılan mücadeleyi üçüncü denemesinde kazanma*”, “*iki eşinden üçer oğul sahibi olma*” [İlk eşinden olan çocukları Gök Han, Dağ Han ve Deniz Han Boz-Ok-ları, ikinci eşinden doğan Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han da Üç-Ok-ları oluşturmuşlardır.], “*riyada bir altın yay ile üç gümüş ok görme*” [Oğuz'un yanındaki Ulu Türk görür.], “*oğullarından üçünü doğuya, üçünü batıya gönderme*”, “*yayı üçe bölme*” [Oğuz, Gün, Ay ve Yıldız'ın getirdiği yayı üçe böler.], *üç oku üçe üleştirme*” [Gök, Dağ ve Deniz'in getirdiği üç oku üçe üleştirir.], gibi motifler vardır (Durbilmez 2005: 6)³.

Manas Destanı'nda da “*üç yayla*”, “*üç gece rüya görme*”, “*üç ayrılmaz yiğit*”, “*ağaçtı üç kız*”, “*üç gün kimse ile konuşmama*”, “*üç gün izin alma*”, “*üç gün savaş*”, “*Üç Koşay*” gibi üç sayısı ile ilgili öğeler yer alır (Yüksel 1980a: 20).

II. DÖRT SAYISI

“Maddi düzenin sayısı” (Schimmel 2000: 98) olarak adlandırılan dört; “dünyada bilinen ilk düzenle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı” olup “doğadan uygarlığa doğru bir değişime işaret eder”. Schimmel, mitlerden hareketle, ilk insanların, ayın dört aşamasını [=hilâl, büyüme, dolunay ve küçülmeyi] gözlemlediklerini, güneşin konumu ve gölgelerin hareketleri ile dört ana yönü ve dört rüzgârı keşfettiklerini belirtir: “*Güneşin doğduğu ve battığı noktaların, özellik-*

le ilkbahar ve sonbaharda gündüz ile gecenin eşit olduğu günlerde hassas bir biçimde gözlemlenmesi 4 esas noktanın keşfedilmesini sağlamıştır.” (Schimmel 2000: 98). Pisagorcuların öğretilerinde “maddi dünyayla bağlantılı” olan “dört”e kuvvetli bir ilgi vardır. Bunlara göre dört “ideal sayı”dır (Schimmel 2000: 102). Osmanlı devletinin kuruluş ve gelişmesinde önemli görevleri olan dörtlü bir sistem mevcuttu: 1. *Gâziyân-ı Rûm* [=Anadolu Gâzileri], 2. *Ahiyân-ı Rûm* [=Anadolu Ahileri], 3. *Abdalân-ı Rûm* [=Anadolu Abdalları], 4. *Bacıyân-ı Rûm* [=Anadolu Bacıları].

“Yeryüzünün bir dikkörtgen / dörtgen biçiminde olduğu”, “dört gök öküzün üzerinde durduğu” gibi inanışlar; “dört unsur”, “dört ana yön”, “dört mevsim”, “dört zaman”, “dört renk”, “dört yıldız / yıldız kümesi”, “bir ağacın dört dalındaki yasak meyveler” vb. gibi hususlar mitolojik kökenlidir (Durbilmez 2007).

Türk mitolojisine göre, Türkler yeryüzünü bir dikkörtgen / dörtgen biçiminde tasavvur etmişlerdir⁴. Yeryüzü dört yöne bölünmüştü. Altaylı Türkler, ‘dünyanın önce daire, sonra kare şeklinde’ olduğuna inanırlar (Çoruhlu 2002: 89). “Dört yan” bir Türk devlet düşüncesidir (Ögel 1995: 304). Köktürk yazıtlarında geçen “tört bulung” [=dört yan, dört yön] sözü de bu düşüncenin bir yansımasıdır (Ögel 1995: 244). Yakut Türkleri, Dünyanın hem yuvarlak hem de dört köşeli olduğuna inanıyorlardı (Ögel 1995: 243). Altayların kuzeyindeki Teleüt Türklerine göre, Dünya, dört gök öküzün üzerinde duruyordu: “*Dört gök öküz, tabağa benzeyen dünyayı, altına girerek değil; kenarlarına koşulmuş olarak tutuyorlardı. Öküzlerin kıpırdamalarından, deprem oluyordu.*” (Ögel 1995: 248).

“Türklerin ilk babası”nın yaratılışı hakkındaki bir efsanede dört unsurdan söz edilir: “*Bu efsaneye göre ilk çağda yağmurdan hasil olan seller Karadağcı*

denilen bir dağdaki mağaraya çamur sürükleyip getirdi ve bu çamurları insan kalıbına benzeyen yarıklara döktü. Su ile toprak bir müddet bu yarıklarda kaldı. Güneş Saratan burcunda idi ve sıcaklığı çok kuvvetli idi. Güneş, su ve toprak döküntülerini kızdırdı, pişirdi. Mezkûr mağara kadının karnı (batnı) vazifesini gördü. Su, toprak ve güneşin harareti (ateş) unsurlarından ibaret olan bu yığın üzerinden dokuz ay mütedil rüzgâr esti. Böylece dört unsur birleşmiş oldu. Dokuz ay sonra bu yaratıktan insan şeklinde bir mahlûk çıktı. Bu insana Türk dilince 'Ay Atam' denildi ki 'ay baba' demektir. Bu 'Ay Atam' denilen kişi sağlam havalı ve tatlı sulu yere indi..." (İnan 1986: 21).

Kırım Türklerine ait halk anlatılarını incelediğimizde dört sayısının daha çok "dört yön" ile ilgili olduğu görülür.

II. 1. Kırım Türk Masallarında Dört Sayısı:

"Ayuw (Ayı) Kulak Batır", "Cantemir Batır", "Edige Batır", "Edilbay ile Cayıkbay", "Dilber", "Dünya Güzeli", "Köse ve Dev" gibi masalarda dört sayısı ile ilgili kullanımlar önemli bir yer tutar. Bunlar daha çok dört yönle ilgilidir: "dört tarafa asker gönderme", "memleketin dört köşesine haber salma", "dört yol başına bekçi olarak birer karakol koyma", "dört bir yandan atlı yiğitlerin toplanması", "dört duvardan çıkan dört derviş", vd. gibi. Bunlardan başka; "gözlerini dört açma", "dört atlı bir faytona binme", "kösenin dört oğlu", "dört oğlunu evin dört köşesine bağlama" gibi kullanımlar da dört sayısı ile ilgilidir.

"Ayuw (Ayı) Kulak Batır" masalında, kızın yok olduğunu duyduğu zaman vezir "dört bir tarafa" (dört bir tarafa) asker gönderir (Mahmut vd. 1997: 452). "Cantemir Batır" masalında, aranan yiğidi bulabilmek için memleketin dört köşesine haber salınır (Mahmut vd. 1997: 466). Sudan çıkıp Ayı kulak'ın sözlerini işiten ajdaha, gözlerini dört açarak,

onun üzerine atılır (Mahmut vd. 1997: 459). "Edige Batır" masalında, Toktamış Han, dört yol başına bekçi olarak birer karakol koyar (Mahmut vd. 1997: 491). "Edilbay ile Cayıkbay" masalında, dört bir yandan atlı yiğitler toplanıp gelirler (Mahmut vd. 1997: 497). "Dilber" masalında, kız doğduğunda dört duvardan dört derviş çıkar. Birincisi; bu kız güldükte yanaklarında güller açılsın, der. İkincisi; ağladıkta, gözlerinden inciler aksın, der. Üçüncüsü; yürüdüğü zaman arkasından yeşil çimen çıksın, der. Dördüncüsü de küçük bir muska çıkarıp kızın eline bağlar. Bu muska kızın elinde kaldığı müddetçe kızın yaşayacağını söyler (Mahmut vd. 1997: 470). "Dünya Güzeli" masalında, Han, dört atlı bir faytonla "Dünya Güzeli"ni aldırır (Mahmut vd. 1997: 474). "Köse ve Dev" masalında, Köse'nin dört oğlu vardır (Bekir 1999: 145). Yedi başlı dev gelmeden önce, Köse, dört oğlunu evin dört köşesine bağlar (Bekir 1999: 145).

"Dört taraf", "dört yol kavşağı", "dört gün", "dört sene", "dört kat bina", "dört kişi", "dört kadın", "dört bicik (=meme)", "dört yaş" gibi kullanımlar bazı masalarda görülmektedir (Alptekin 2002: 189). "Dört vezir", "dört çingene", "dört köse", "dört hayvan" vb. gibi bazı masal kahramanlarının dört olması dikkat çekicidir. Taşeli masallarından birinin "Dört Köselere" adını taşıması da, bu sayının masal adında bile kullanıldığını göstermesi bakımından, önemlidir (Alptekin 2002: 324-327).

II. 2. Kırım Türk Halk Hikâyelerinde Dört Sayısı:

"Edige", "Koroğlu", "Çora Batır", "Âşık Garip", "Tairnen Zöre (Tahir ile Zöhre)", vd. gibi Kırım Türklerinden derlenen metinlerde; "Ardından dört atlı yetişmesi", "dört oğula bir keçinin dört ayağının miras kalması", "dört bölmeli ocak kazma", "dört bir yanın çevrilmesi", "dört gözle bekleme", dört odalı bir kale

yapma”, “dört boynuzlu bir koçkar (koç) verme”, “dört oğul”, “dört kız” gibi motifler yer alır.

“Edige” hikâyesinde, Edige yolda giderken, ardından dört atlı yetişir (Bekir 1999: 61). Ölen bir adamın dört oğluna bir keçinin dört ayağı miras kalır (Bekir 1999: 72). Aynı anlatıda “dört bölmeli ocak kazdır” ifadesi de yer alır (Bekir 1999: 66).

“Köroğlu” hikâyesinde, “Bolu ortalığını ve Çamlı Bel etrafını yahşı etip öğrengen soñ, Kör oğlu dağ taşlarını cıyıştırıp, dört odadan ibaret kırk arşin yükseklikte bir kala kura. (Bolu merkezini ve Çamlıbel’in etrafını iyice öğrendikten sonra, Köroğlu dağı taşı toplayıp dört odadan ibaret kırk arşin yüksekliğinde bir kale yapar)” (Bekir 1999: 97). Ayvaz’ı bulmak isteyen Köroğlu’na, Bolu Beyi “bir koyun sürüsüyle beraber dört boynuzlu bir koçkar (koç)” la çayıra gitmesini, Ayvaz’ın kulağına da koçu ona getirdiğini söylemesini ister (Bekir 1999: 98).

Çora Batır’ın dört bir yanı düşman tarafından çevrilir (Mahmut vd.. 1988: 10.). “Âşık Garip” hikâyesinde, annesi dört gözle oğlu âşık Garip’i bekler (Bekir 1999: 94). “Tairnen Zöre (Tahir ile Zöhre)” hikâyesinde, “dört kız kele, Zöreni köterip ala (dört kız gelir, Zöhre’yi kaldırır)” (Bekir 1999: 110).

“Gözünü dört açmak”, “dört gözle beklemek” gibi söyleyişlerde geçen “dört göz”; görme organı iki göz ile sezme organı iki gönül gözünü simgeler.

Türkiye Türklerinin halk hikâyelerinde “dört” ile ilgili olarak; “dört kardeş” / “dört hain kardeş”, “bütün ilimleri öğrenmiş olarak dört yaşına girme”, “görülen rüyanın yorumlanmasından dört gün sonra ölme”, “sevdiğiyle birlikte dört gün kalma”, “karşısına dört yol çıkma” vs. gibi kullanımlar görülmektedir (Durbilmez 2007).

III. YEDİ SAYISI

“Bilgelğin sütunları” (Schimmel 2000: 140) olarak adlandırılan yedi; “4 elementi kuşatan ve duygusal güçlere karşılık gelen maddî dörtlemeye (hava= zekâ, ateş= istenç, su= duygular, toprak= ahlâk) birlikte yaratıcı ilkelerin üçlüğünü (aktif zekâ, pasif bilinçaltı ve işbirliğinin düzenleyici gücü) içerir (Schimmel 2000: 140). “Gezegenerin sayısı” (Güneş, Ay, Merkür, Mars, Venüs, Jüpiter ve Satürn – Güneş ve Ay aslında gerçek birer gezegen değildir.), “ülkerin yedi yıldızı” olarak bilinen yedi, “genellikle olumlu güçlerle iç içe düşünülür.” (Schimmel 2000: 144). Yenisey’de bir şaman davulunun dış yüzeyine, ilk insan olan “yeryüzünün evladı”nın yedi cennet boyunca süreceği bir yolculuğa çıkışı resmedilmiştir. Bu resme göre, “dış çemberde yedi küçük çıkıntı vardır; içteki çemberde yedi noktada çıkıntı ve sekizinci noktada da bir kuş bulunmaktadır. Eliade’ye göre bunlar sırasıyla, çok güzel düzlüklerine ve gök tanrısının yedi oğluna gönderme yapmaktadır.” (Schimmel 2000: 157). İslam yediye çok önemli işlevler yüklemiştir (Kocatürk 1982). Pisagorculara göre yedi, “dönüm noktası”dır (Schimmel 2000: 166).

III. 1. Kırım Türk Masallarında Yedi Sayısı:

Kırım Türklerinden derlenen masallarda; “Yılanın verdiği altın yüzüğü yedi gün geçtikten sonra ağzına alıp ıslık çalma” [Altın Yüzük] (Mahmut vd 1997: 198 / 441), “yedi başlı ejderha” [Avcı Mehmet, Cantemir Batır] (Mahmut vd 1997: 204/ 447, 465), “yedi başlı ejderhanın yedi başını kesme” [Avcı Mehmet] (Mahmut vd. 1997: 204/ 447), “yedi başlı dev” [Köse ve Dev] (Bekir 1999: 145), “yedi yıl kaybolma” [Bir Akıllı Köse Men Dokuz Akılsız Köse] (Mahmut vd. 1997: 461), “yedi derya içinde yaşama” [Edilbay ile Cayıkbay] (Mahmut vd. 1997: 494), “yedi gün yedi gece uyuma” [Edilbay ile

Cayıkbay] (Mahmut vd. 1997: 494), vd. gibi yediyle ilgili motifler tespit edilmiştir. Ayrıca; “Cantemir Batır” masalında Cantemir’in yaşadığı memleketi yedi başlı bir ejderha (yedi düvel) korkutmuş (Mahmut vd. 1997: 465). Cantemir, bir vuruşta ejderhanın altı başını birden keser, yedinci başını kesmez (Mahmut vd. 1997: 469).

Türk dünyasından derlenen masallarda; “Saçları yedinci kattan yere ulaşan kız” [Sarı Uygur], “Yedi başlı ejderha” [Başkurt], “Yedi yıllık vergiden kıymetli telek” [Özbek], “Yedinci oda” [Azerbaycan], “Yedi kardeş” [Sarı Uygur], “Yedi yol ağzı” [Anadolu], “Yedi kat duvar” [Başkurt], “Yedi gün yedi gece düğün” [Azerbaycan, Yakut- Saha], “Yedi günlük uyku” [Başkurt], “Yedi yıl mühlet” [Özbek], vb. gibi yediyle ilgili motifler tespit edilmiştir (Makas 2000: 387).

III. 2. Kırım Türk Halk Hikâyelerinde Yedi Sayısı:

Kırım Türklerinden derlenen halk hikâyelerinde; “yedi başlı bir kuyruklu yılan”, “yedi kuyruklu bir başlı yılan”, “yedi sultanın başını getirme”, “yedi gün yedi gece mücadele etme”, “yedi yıl mühlet”, “yedi yıl içinde yedi tulum altını başlık parası isteme”, “başlık parası kazanmak için yedi yıl başka bir şehirde çalışma”, “hediye getirilen elbiseleri yedi gün boyunca giyinme”, “yedi yıl bir yerde yaşam”, “yedi kat nalı birden burma”, “başkasının yerine geçtikten yedi yıl sonra padişahın kızıyla evlenme”, “yedi gün yedi gece uyuma”, vd. gibi motifler yer almaktadır.

“Edige” anlatısında, Edige yedi başlı, bir kuyruklu yılanla rastlar. Yılanının yedi başı yuvaya sığmaz, yedisi yedi tarafa yayılır. Edige ve arkadaşları da yılanı öldürürler. Giderken yedi kuyruklu, bir başlı yılanla rastlarlar. Öldürmeye karar verirler, bir başın ardından yedi kuyruğu da mağaraya gider, öldüremezler. Edige, bu durumdan ibret al-

mak gerektiğini, yedi başlı bir kuyruklu yılanı öldürdükleri hâlde bir başı, yedi kuyruğu olanı öldüremediklerini söyler. Bunun üzerine Edige’yi baş seçerler (Bekir 1999: 62). Aynı anlatıda, Edige, oğlu Nuradin’e “Bana yedi sultanın başını mı getirdin yoksa?” diyerek kibirlenmesini söyler (Bekir 1999: 71).

“Çora Batır”da, Kazan’ı almak için yedi gün yedi gece mücadele ederler (Bekir 1999: 88).

“Âşık Garip” hikâyesinde, Şahsenem’in babası olan padişah, yedi yıl içinde yedi tulum altın getirdiği takdirde kızını Âşık Garip’e vereceğini Âşık Garip’in annesine söyler. Konuşmayı duyan Şahsenem de Âşık Garip’in annesine gizlice yedi tulum altın ile beraber iki tulum altın da harçlık verir (Bekir 1999: 91). Âşık Garip, bu durumu kabullenmez ve para kazanmak için yedi yıl Alp şehrine gider (Bekir 1999: 92). Âşık Garip, Şahsenem’e getirdiği elbiseleri vererek tam yedi gün boyunca giydirir (Bekir 1999: 96).

“Köroğlu” hikâyesinde, Köroğlu Bezirgân’a, “yedi yıldır Çamlıbel’de durduğunu, yedi kat nalı birden burduğunu” söyler (Bekir 1999: 102).

“Tairnen Zöre (Tahir ile Zöhre)” hikâyesinde, “Tair” “Taz oğlan”a (Keloğlan’a), yedi yıl onun yerinde kalırsa ve kendisini Tahir olarak tanıtırca padişahın kızını vereceklerini, söyler (Bekir 1999: 110).

“Kozukürpeç” hikâyesinde, Kozukürpeç, uyursa yedi gün yedi gece uyur (Bekir 1999: 115).

III. 3. Kırım Türk Efsanelerinde Yedi Sayısı:

“Ayuw Dağ (Ayı Dağı)” efsanesinde, Büyük Ayı, eğilerek Allah’a yedi kere secde eder (Bekir 1999: 156). “Altın Beşik” efsanesinde, yedi yaz, yedi kış savaşlar (Bekir 1999: 161). “Aydamaklar Kobası Kızıl-Taş Efsanesi (Haydutlar Mağarası Kızıltaş Efsanesi)”nde, Kırım, yedi yıl

boyunca Âlim hakkında konuşur. Âlim, yedi yıl içinde yedi kere “karavullar (nöbetçiler)” eline düşer ve yedi kere zincirleri kırarak Taraktaş dağlarına, Nogay çölleri kaçır (Bekir 1999: 164).

Kam-Şaman inanışında “yedi kişi”, “yedi engel”, “yedi dolaşma”, “yedi demir”, “yedi pınar”, “yedi değirmen oluğu”, “yedi sarı kız” gibi motifler görülür. Bu inanışlara göre; Tanrı Ülgen’in yüzünde önce yedi kişiyi yaratır. Tanrı Ülgen’in katına ulaşabilmek için yedi buudaki (yedi engeli) aşmak gerekir. Tufan’ın olacağını önceden bildiren Gök teke, dünyanın çevresine yedi kere dolaşır. Şamanlar, büyü / üfürük yaparken, demir kırdırarak yedi pınardan, yedi değirmen oluğundan aldıkları yedi suya atarlar. Beltir, Sagay adlı Türk topluluklarında kamların davullarında yedi sarı kız resmi bulunur. Yakut Türklerine göre *Yenisey ırmağı kaynağını göğün yedinci katından almaktadır*. Altay Türklerine göre ay tutulmasının sebebi *yedi başlı devdir*. Kırgız Türklerinde “büyük ayı”, “yedi bekeçi” olarak geçer. Büyük ayının yıldızları “yedi dağ koyunu” olarak da düşünüldüğü için “yedi arkar” adını alır. “Büyük ayı” burcuna diğer Türk boyları arasında verilen adlarda da “yedi” vardır: “yedi kör”, “yedi eşek”, “yedigen”, “yedi at”, “yedi kardeşler”, yedi vahşi köpek”, “yedi han”, “yedi hırsız”, “yedi kurt”, “yedi aygır” (Yüksel 1980b: 18). Eski Türk inançlarına göre “ay dede”, “yedi başlı bir dev” ile savaşıır.

IV. DOKUZ SAYISI

Kutlu üç sayısının üç katı olan dokuz “*Büyütülmüş kutsal üç*” (Schimmel 2000: 177) olarak adlandırılır. “Daha çok dünyanın kuzey kısmındaki uygarlıklarına özgü” olan bu sayı, “Sami ve sonraki Yahudi-Hristiyan dünyasında önemli bir yer işgal etmez (Schimmel 2000: 177). “*Mükemmellik sayısı ya da nihai sınır olarak da kullanılan*” (Schimmel 2000:

188) bu sayının Türk mitolojisinde ve kültüründe önemli bir yeri vardır. Yedi gök küresinin ve sabit yıldızları kapsayan “*göğün üst kemerinin ötesinde olan en yüksek, dokuzuncu cennetle bağlantılı*” ileri sürülür (Schimmel 2000: 179). Türkçe ve Farsça kitaplarda çokça geçen “nühs sipihr” (dokuz gök) inancı, “kadim kozmik bölgelerin [1. *Yukarı dünya*, 2. *Orta dünya*, 3. *Aşağıdaki dünya*] üç katına çıkarılması” sonucu doğmuş olabileceği gibi “*kozmetik ağacın dokuz dalı*”ndan da kaynaklanabilir. Yaratılış destanına göre, Tanrı, dokuz dallı bir ağaç ve bu ağacın her dalının altında bir insan yaratır. Yedi kat gökten sonra gelen Arş ve Kürsî de birer kuşatıcı kat sayılarak, göklerin dokuz kat olduğu inanılır. Şamanların, âyinlerde dokuz kat göğe çıkıp, dokuz katı da dolaşarak tekrar indikleri söylenir. Şamanın dokuz çirağının tuttuğu keçe dokuz defa döndürülür, böylece Şaman göğün dokuz katını -sembolik olarak- gezmiş olurdu (Yüksel 1981a: 18). Altay Türklerinde Şaman, Tanrı Bay Ülgen’e kurban sunduğu zaman, kayın ağacında bir merdivene dokuz kertik yapar. Bu dokuz kertik aşağıdan yukarıya birinci kattan dokuzuncu kata kadar gökleri gösterir (Ziya Gökalp 1963). İnsanın, “*dokuz kat gök ile dört unsurun birleşmesinden doğduğu*” inancı vardır. Bu sebeple dokuz kat gökten “*dokuz ata*”, dört unsurdan da “*dört ana*” olarak söz edilir. Yunus Emre’nin “*Dörttür anam dokuz babam*” dizesinde geçen inanın kaynağı da budur. Gök dokuz (veya yedi) kat olduğu gibi, yer de dokuz (veya yedi) kat olarak düşünülürdü.

Türklerin önde gelen kabilelerinden birisi “*Dokuz Oğuzlar*” adını almıştı. Yakutlar, Karluklar, Oğuzlar gibi Dokuz Tatarlar’da da aynı dokuzlu tasnif görülür. Türk kağanlarının davul ve tuğları dokuz tane idi. Yenisey Tatarlarının efsanelerinde “*dokuz davullu Katay Alp’e dokuz Han tâbi idi*” gibi cümleler geçer

(Yüksel 1981a: 18). Cengiz Han'ın sancağında dokuz Tibet öküzü kuyruğu bulunurdu. *Kutadgu Bilig'*de "dokuz altın renkli sancak"tan söz edilir. "Dokuz parça hediye verme", "suçlarının sayısı dokuzu aşmadıkça cezalandırmama" gibi uygulamalardan söz edilir. Kırım Tatar Hanlığı'nın hükümdarları bile 9x90 81 parça hediye alırlardı (Schimmel 2000: 183). "Dokuz parça hediye verme"nin kaynağında da Gök tanrı inancı vardır. Şaman âyinlerinde, Şaman, çadırın önüne asılı "söltü" denen ipin üzerine dokuz elbise asar. Bu dokuz elbise otağ sahibinin Ülgen'e sunduğu hediyelerdir (Yüksel 1981a: 17).

Türk tarihinin başlangıcından beri, Türk kültüründe en çok kullanılan sayılardan biridir. Oğuz Kağan seferlerden zaferle döndüğünde dokuz bin koyun, dokuz yüz sığır kestirir, derisinden doksan dokuz havuz yaptırır. Dokuzuna rakı, doksanına kıymız doldurtur (Yüksel 1981a: 19-20).

Dokuz, Türkçe'de yuvarlak bir sayıya dönüşmüştür. "Dokuz ayın çarşamba-sı hep birlikte gelir" sözü, "insanın üstlendiği işin güç belâ tamamlanabilecek kadar arttığı" anlamına gelir. "Dokuz düğümle bağlama" iyi koruma anlamındadır. "dokuz köyden kovulan kişi" inandığını her ortamda söyleyen kişidir (Schimmel 2000: 183).

IV. 1. Kırım Türk Masallarında Dokuz Sayısı:

Kırım Türklerinden derlenen "Edige Batır" ve "Bır Akıllı Köse Men Dokuz Akılsız Köse" masallarında geçen; "dokuz oğul sahibi olma", "dokuz hatırlı kişinin dokuz oğluyla yola gitme", "dokuz başlı bir kuyruklu yılan", "dokuz başlı yılanın dokuz başını da kesme", "dokuz kuyruklu bir başlı yılan", "dokuz akılsız köse", "dokuz sandık", gibi motifler, masallarda da dokuz sayısının simge olarak kullanıldığını gösterir.

"Edige Batır" masalında, Toktamış

Han'ın dokuz oğlu vardır (Mahmut vd. 1997: 492). Edige, dokuz hatırlı kişinin dokuz oğlu ile Timur Han'a giderken yolda dokuz başlı, bir kuyruklu yılanla rastlar. Dokuz yiğit, yılanın dokuz başını keser. Daha sonra dokuz kuyruklu bir başlı yılanla rastlar. Fakat yılan kaçıp kurtulur. Edige bunu şöyle izah eder: Birinci yılanın dokuz başı olup dokuz tarafa çektiği için siz onu öldürdünüz. İkincisinin ise dokuz kuyruğu olduğu halde bir baş onları idare ettiği için yılan başı ile beraber kuyruklarını da kurtarıp yuvasına girdi, sizin kılıçlarınızdan kurtuldu. Onumuz birden on tarafa çekersek bizimiz kurtulamayız. Eğer birimiz söyleyip kalanımız dinlerse biz de bu dokuz kuyruklu, bir başlı yılan gibi kendimizi her türlü tehlikeden kurtarabiliriz. Birlik olan yerde dirlik olur (Mahmut vd. 1997: 489; Söylemez 2003: 162). Kırım Türklerinin tek bir önder etrafında toplanması gerektiği ne güzel anlatılmış!

"Bır Akıllı Köse Men Dokuz Akılsız Köse" (Mahmut vd. 1997: 218- 219) masalına göre, bir köyde dokuz köse yaşamış. Dokuz kösenin dokuz ineği varmış. Dokuz köse dokuz sandık yaptırır, başka bir köyde yaşayan bir kösenin aldatması sonucu her biri bir sandığa girer. Dokuz sandık içindeki dokuz köseyi başka bir köse denize atar. Dokuz köse boğulup ölür (Mahmut vd. 1997: 461).

Tuvin Türklerinden derlenen "Kimsesiz Genç ile Han Kızı" masalında "Dokuz halı üzerinde oturma" motifi vardır (Makas 2000: 387).

IV. 2. Kırım Türk Halk Hikâyelerinde Dokuz Sayısı:

"Edige" hikâyesinde Nuradin'e "Dokuz sultan babası Toktamış gibi hanları" ne yaptığı sorulur (Bekir 1999: 74). Aynı metinde, dokuz doru at koşup bir araba gönderirler (Bekir 1999: 65). "Çora Batır" hikâyesinde, Çora'nın babası yaşlı Narik, dokuz sultanı öldürür (Bekir 1999: 84).

V. KIRK SAYISI

“Hazırlama ve tamamlama” sayısı olarak adlandırılan kırk, “büyük sayılar arasında en büyüleyici sayı olarak Orta Doğu’da, özellikle de İran ve Türkiye’de yaygın biçimde kullanılır.” (Schimmel 2000: 265).

İslami geleneklere göre; Tanrı, Âdem’in çamurunu kırk gün yoğurmuştur. Hz. Muhammed, ilk vahyini kırk yaşlarında almıştır. Dünyanın sonu yaklaştığında Mehdi kırk yıl yeryüzünde kalacaktır. Yeniden dirilişte gökler kırk gün boyunca dumanla kaplanacaktır. Bu diriliş kırk yıl sürecektir (Schimmel 2000: 268). Doğumdan sonra kadınlar kırk gün dışarı çıkmazlar. Kırk gün İslamda ve Musevilikte arınma dönemidir.

Kırk (Arapça erbain, Farsça çihil, Türkçe kırk), yuvarlak sayı olarak da kullanılır. “Kırk sütunlu saraylar”, “kırk atlı kahramanlar”, “kırk macera”, “kırk düşman öldürme”, “kırk hazine bulma”, “kırk gün kırk gece” gibi kullanımlarda bu özellik görülür. “Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır.”, “Kırk gün tavuk olarak yaşamaktansa bir gün horoz olmak daha iyidir.” “Kırklara karışmak” deyimini “görünmez olmak” ya da “tamamen yok olmak” anlamlarına gelir. Türkiye’de Kırklareli adlı bir şehir vardır. Bu şehrin adı da “kırklar” inancıyla ilgilidir. Zengin insanlar “kırk anahtarla doğmuş”tur. Her yeri bilen, her şeyden haberi olanlar “kırk evin kedisi”dirler. Elinden her iş gelen ya da küstah kişiler “kırk kapının mandalı”dırlar. Uzun bir sürede ancak yapılabilecek zor işler için “kırk fırın ekmek yemek gerekir”. Kendisini çok ucuza satan kimse “kırk kuruşa dokuz takla atar” (Schimmel 2000: 270).

Oğuz Kağan kırk günde büyür ve yürür. Kırk masa ve kırk sıra yaptırır. Kırk gün kırk gece yenilip içilir. Urum kağanı kendisine itaat etmeyince bayrağını açarak onun üzerine yürür ve kırk

gün sonra Buzdağı eteklerinde konaklar. Kurultayda her iki yanına kırkar kulaç direk diktirerek üstüne gümüş tavuk koydurur (Yüksel 1981a: 17).

V. 1. Kırım Türk Masallarında Kırk Sayısı:

Kırım Türklerinden derlenen masallarda; “*kırk gün mühlet*”, “*kırk genç*”, “*kırk güzel kız*”, “*kırk kuvvetli kişi*”, “*kırk başlı ejderha*”, “*kırk başlı ejderhanın kırkinci başını kesmeme*”, “*kırk oklu bir yay*”, “*kırk gün kırk gece düğün*”, “*kırk katır / kırk satır ceza*”, “*kırk gün yas tutma*”, “*kırk gün mühlet*”, “*kırk kişinin başını yeme / kırk kişiyi öldürme*”, “*kırk yiğit*”, “*kırk hayvan*”, “*kırk muhafızdan biri olma*”, “*kırk gün göl kenarında kalma*”, “*kırklar ile namaz kılma*”, “*kırkinci gün kırkların dua etmesi*”, “*kırk gün kırk gece uyuma*”, “*kırk bekeciyi suya gönderme*”, vd. gibi motifler çokça görülür.

“Avcı Mehmet” masalında padişah kırk gün içinde Ancer güzelini getirmezse Avcı Mehmet’in başını keseceğini söyler. Annesi Avcı Mehmet’e padişahın “kırk tane caş (genç)”, “kırk tane de güzel kız” istemesini söyler. Avcı Mehmet, kırk genci ve kırk güzel kıızı güzel elbiseler giyindirecek altın vapura bindirir (Mahmut vd. 1997: 446). Padişah, Avcı Mehmet’e, Kaf dağından zemzer kuşunu kırk gün içinde getirmesini söyler. Avcı Mehmet, Zemzer kuşunu getirmek için, annesinin uyarısıyla, padişahın altın vapuru ve kendisi gibi pehlivan olan kırk genci beraberinde ister (Mahmut vd. 1997: 450).

“Ayuw (Ayı) Kulak Batır”da, evin kapısını kapayan kayayı kaldırmak için kırk kişi gerekir (Mahmut vd. 1997: 452). Memleketin tek çeşmesi vardır, o çeşmede de kırk başlı ajdaha (ejderha) yatmaktadır (Mahmut vd. 1997: 458). Ayı Kulak, ejderhanın kırk başından otuz dokuzunu keser, kırkinciyi kesmez. Kırkinci başını da kesse hepsinin yeni-

den canlanacağını bilmektedir (Mahmut vd. 1997: 459).

“Cantemir Batır”da padişahın dedesinden kırk oklu bir yay kalır. O yayı kaldırıp kırk ok ile çeken yiğidin yedi başlı ejderhayı öldüreceği söylenir (Mahmut vd. 1997: 466). Cantemir ile padişahın kızı Gülperi'nin toyları (düğünleri) kırk gün kırk gece sürer (Mahmut vd. 1997: 469).

“Dilber” masalında, Bey, yalan söyleyen hatunu ile onun anasına “size kırk katır mı, kırk satır mı gerek?” diye sorar. “Kırk satır bize neye gerek? Kırk katır verirsen, razı olur da gideriz” der süt anası. Bey, süt anası ile kızı kırk katırın kuyruğuna bağlatır ve katırları gönderir. Süt anası ile kız kırk parça olur (Mahmut vd. 1997: 472). “Dünya Güzeli”nde, Dünya Güzeli, ağabeyinin öldüğünü, cemaata kırk gün yas tutturduktan sonra nikâh kıydırmaya razı olacağını kendisiyle evlenmek isteyen Han'a söyler (Mahmut vd. 1997: 477).

“Altın Alma (Altın Elma)”da, üç başlı devin kırk parçaya bölünse bile ölmeyeceği söylenir (Bekir 1999: 148). “Edige Batır”a göre; kesik başın üzerinde “Sağ günümde bin bir kişinin başını yedim, bu hâlimle bile kırk kişinin başını daha yerim” yazısı vardır (Mahmut vd. 1997: 481; Söylemez 2003: 160). “Suya atsam kırk ayvan su içer ve ölür. Yere atsam çimene düşer ve kırk havyan otlayıp ölür.” diye düşünerek kesik başın külünü mendilinin içinde saklar (Mahmut vd. 1997: 481). Toktamış, kırk yiğidini Kutlıkaya'nın başını kesmek için görevlendirir (Söylemez 2003: 162). Toktamış'ın kırk yiğidi Kutlıkaya'yı bulup kafasını keserler (Söylemez 2003: 162). Kutlıkaya'nın oğlu Edige, büyü-yünce babasının intikamını almak için Kıbuvil adını kullanıp gerçek kimliğini gizleyerek Toktamış'ın kırk muhafızından biri olur (Söylemez 2003: 162). Yiğitlerin başkanı seçilen Edige, yola devam

ederken gördükleri gölün kenarında kırk gün kalmayı tavsiye eder. Her gece atlara bakarken kırklar ile namaz kılar. Kırkinci gece kırklar Edige için hayır dua ederler (Mahmut vd. 1997: 489.; Söylemez 2003: 162). Dev yattığı zaman kırk gün kırk gece uyur. Devin kırk bekçisini Edige suya gönderir (Mahmut vd. 1997: 490).

Türk dünyasından derlenen masallarda; “*Kırk karlı zâlim padişah*” [Özbek, Tatar], “*Kırk odalı altın saray*” [Özbek], “*Kırk parça et, kırk tuluk su*” [Azerbaycan], “*Kırk gün mühlet / uyku*” [Kazak, Özbek], “*Kırk deve yükü altın*” [Özbek], “*Kırk sandık*” [Başkurt], “*Kırk oda / yasak*” [Azerbaycan], “*Kırk renkli oda*” [Azerbaycan], “*Kırk günlük yolu bir günde alma*” [Azerbaycan], “*Kırk gün kırk gece güreş*” [Azerbaycan], “*Kırk gün kırk gece düğün*” [Anadolu, Azerbaycan, Çalken / Tatar], vb. gibi kırkla ilgili motifler tespit edilmiştir (Makas 2000: 387).

V. 2. Kırım Türk Halk Hikâyelerinde Kırk Sayısı:

Kırım Türklerinden derlenen halk hikâyelerinde, “*kırkinci rüya yorumlayıcısının rüya görmesi*”, “*kırk kazan*”, “*kırk kişi*”, “*kırk yiğit*”, “*kırk kamçı*”, “*kırk koruma*”, “*kırk merdivenden inme*”, “*kırk kız*”, “*kırk arşın uzaklıktan biçen kılıç*”, “*kırk kat perdenin arkasında oturan kız*”, “*kırk arşın yüksekliğinde kale*”, “*kırk kervan*”, “*kırk haydut*”, “*kırk gün yas tutma*”, vd. gibi motifler vardır.

“Edige”de, padişahın rüya yorumlayan adamlarından kırkincısı rüya görür (Bekir 1999: 61). Kırk kazamı kırk kişi kaldırıp ocağın üstüne asar (Bekir 1999: 69). Edige, oğlu Nuradin'e “Yigit adın çık-çın dep, artıdan kırk yigitke özgarttım” (Yigit adın çıksın diye arkandan kırk yigitle geçirdim), der (Bekir 1999: 72).

“Çora Batır”da, Çora'ya kırk kamçı vururlar (Bekir 1999: 80). Ali Bey'in kırk koruması olduğu belirtilir (Bekir 1999:

81). Han kızı Sarı Hanım fidan gibi bükülüp, çanlı altın eşik ile kırk merdivenden inip gelir (Bekir 1999: 88). Sarı Hanım'ın emriyle, kırk kız, at gübresinin içinden keseyi alıp bulurlar (Bekir 1999: 89). Çora'nın kılıcı kırk arşın uzaklıktan biçer (Bekir 1999: 88).

"Âşık Garip"de, Şahsenem, kırk kat perdenin arkasında oturur (Bekir 1999: 95).

"Köroğlu"nda, "Bolu ortalığını ve Çamlı Bel etrafını yahşı etip öğrengen soñ, Kör oğlu dağ taşlarını cıyıştırıp, dört odadan ibaret kırk arşın yükseklikte bir kala kura. (Bolu merkezini ve Çamlıbel'in etrafını iyice öğrendikten sonra, Köroğlu dağı taşı toplayıp dört odadan ibaret kırk arşın yüksekliğinde bir kale yapar)" (Bekir 1999: 97). Köroğlu'nun kırk yiğidi vardır (Bekir 1999: 105).

"Tairnen Zöre (Tahir ile Zöhre)"de, bir gün, ulu yoldan kırk kervan "kete eken (geçer)" (Bekir 1999: 109). Tahir'i kırk haydut çevirir (Bekir 1999: 111). Tahir'den ayrılan Zöhre, kırk gün yas tutar. Kırk gün sonra kırk kız ile gül bahçesine çıkar (Bekir 1999: 113).

V. 3. Kırım Türk Halk Efsanelerinde Kırk Sayısı:

"Ayuw Dağ (Ayı Dağı)" efsanesinde, peygamber, kırk gün kırk gece namazlığın üstünden kalkmadan dua eder (Bekir 1999: 154).

SONUÇ

Kırım Türkleri arasından derlenen "*Bekir Mustafa*", "*Altın Yüzük*", "*Ayuw (Ayı) Kulak Batır*", "*Bır Akıllı Köse Men Dokuz Akılsız Köse*", "*Köse ve Dev*", "*Cantemir Batır*", "*Turna Babay (Turna Baba)*", "*Dilber*", "*Dünya Güzeli*", "*Köse ve Dev*", "*Altın Alma (Altın Elma)*", "*Avcı Mehmet*", "*Edilbay ile Cayıkbay*" ve "*Edige Batır*" gibi masallarda; "*Edige*", "*Köroğlu*", "*Çora Batır*", "*Koplandı Batır*", "*Âşık Garip*", "*Tairnen Zöre (Tahir ile*

Zöhre"), "*Kozukürpeç*" gibi halk hikâyelerinde; "*Arzı kız*", "*Ayuw Dağ (Ayı Dağı)*" efsanelerde; "*Üç nasiat*" gibi fıkralarda sayı simgeciliğinin zengin örnekleri yer almaktadır. Türk mitolojisinde, halk inançlarında, destanlarda, efsanelerde, masallarda, halk hikâyelerinde görülen sayılar Kırım Türklerinin anlatılarında da benzer ve farklı görevlerde kullanılmaktadır.

Eski Türkler yanında, Türk boyları ve akraba topluluklarının halkbilimi ürünlerinde de sayı simgeciliğinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımların büyük ölçüde Türk mitolojisinden ve İslâm dininden kaynaklanan kabullere, inanışlara dayandığı tespit edilmektedir.

Çalışmada, araştırmacıların konuya ilgi duymaları amaçlanmıştır. Yapılacak daha kapsamlı çalışmalar, konunun derinlemesine incelenmesini sağlayacaktır.

NOTLAR

1. İki sayısı da halk anlatılarında simge olarak kullanılmıştır. "Edige" destanına göre, Kutlıkaya, dağda avlanırken yabani bir kediye rastlar. Onu yakalamak ister. Kedi birden güzel bir kıza dönüşür. Kız, Kutlıkaya ile evlenmek ister. Bunun için kızın iki şartı vardır: 1. Eve döndüğünde dışarıdan ses verip içeri girecektir. 2. Kız evden çıktığında Kutlıkaya onun peşinden gitmeyecektir (Söylemez 2003: 161). "Avcı Mehmet" masalında, kuşun iki kanat tüyü, bahçenin iki pulu Avcı Mehmet'e verilir. "İki kanat tüyü" ve "iki pul" birliği ve beladan kurtuluşu simgeler: "Ben sana iki kanat tüy verecem, sen ikisini birbirine vurduktan ben sana gelirim, bir beladan kurtarırım." der (Mahmut vd. 1997: 205/ 448). "Cantemir Batır" masalında Hızır /pir, sakalından kopardığı "eki şaşı" (iki kılı) Cantemir'e verir. Hızır, Cantemir'e, zor durumda kalırsan "Eki şaşını birbirine tiyset. (iki saçı birbirine değdir) ben yardıma gelirim.", der (Mahmut vd. 1997: 466). "Edige"nin bir rivayetinde, Edige, dağda avlanırken yabani bir kediye rastlar. Onu yakalamak ister. Kedi birden güzel bir kıza dönüşür. Kız, Kutlıkaya ile evlenmek ister. Bunun için kızın iki şartı vardır: 1. Eve döndüğünde dışarıdan ses verip içeri girecektir. 2. Kız evden çıktığında Kutlıkaya onun peşinden gitmeyecektir (Söylemez 2003: 161).

2. Edige'nin destan, hikâye ve masal özelliği taşıyan üç ayrı anlatı biçimi ve bunların çeşitlen-

meleri vardır. İncelenen metinlerden, taşıdıkları özelliklere göre “Edige destanı”, “Edige hikâyesi” ve “Edige Batır masalı” olarak söz edilmektedir.

3. Sayılar, her kültür ve toplumda farklı anlamlar kazanmakla birlikte, dünyada ortak olan anlamlar da taşır. Farklı mitolojilerde benzer temaların bulunmasına, birbirlerinden çok farklı zaman ve mekânlarda yaşamış halkların mitlerinde tekrarlanan belirgin imajların benzer anlamlar taşımaya ve benzer kültür işlevleri görmesine “arketip” adı verilir. Üç “arketip sayı imajı” olarak; ışık, ruhi farkındalık ve teklik (kutlu üleme/ Baba-Oğul- Ruhul- Kudüs gibi), müzekker prensip anlamlarını taşır (Sever 1997: 85).

4. Schimmel’e göre; “Zuni, Dakota ve Siular dahil olmak üzere Kuzey Amerikan Kızılderililerinin bir kısmı 4’ü, kendi sistemlerinin temelini oluşturan sayı olarak kabul ederler. Dört katlı yinlemeleri, insan yaşamının dört katlı bölünüşünü, 4 hayvan sınıfını, gök cisimlerinin dörtlü gruplar halinde sınıflandırılışını biliyorlardı.” (Schimmel 2000: 111).

KAYNAKLAR

Ahmet- Naci Cafer Ali, (1996), *Boztorgay*, İkinci Basılış, Kriterion Kitap Üyi Yayınları: Bükreş.

Alptekin, Ali Berat (1997), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara.

Alptekin, Ali Berat (2002), *Taşeli Masalları*, Ankara.

Ashyüce, Erdoğan (2001), *Ukrayna Toprağında Turan’dan Kırım’a*, İstanbul.

Bekir, Cafer (1999), “Kırım Halk Edebiyatı”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi 13: Kırım Türk-Tatar Edebiyatı*, Ankara.

Çoruhlu, Yaşar (2002), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul.

Durbilmez, Bayram (2003), “Efsaneden Destana: Kazakistan’da Korkut Ata ve Korkut Küyü”, *Millî Folklor*, C.8, S.60 (Kış), Ankara.

Durbilmez, Bayram (2005), “Türk Kültüründe ve Fütüvvet-Nâmelerde Üç Sayısı”, *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 2 (Kış 2005), Kırşehir.

Durbilmez, Bayram (2007), “Türk Kültüründe ve Fütüvvet-Nâmelerde Dört Sayısı”, *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.3 (Bahar 2007), Kırşehir.

Ergun, Metin (1997), “Kırım Türklerinin Efsaneleri Üzerindeki Araştırmalar”, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, I. Cilt, Ankara.

Gabain, A. Von (1968), “Renklerin Sembolik Anlamları”, (Çev. Semih Tezcan), *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S. 3/ 1, Ankara.

İnan, Abdulkadir (1986), *Tarihte ve Bugün Şamanizm- Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara.

İnan, Abdulkadir (1987), “Türk Destan ve Masallarında Kırklar Motifi”, *Makaleler-İncelemeler I*, Ankara.

Kocatürk, Saadetin (1982), “Bazı Din ve Kavimlerde, Özellikle İslâmiyette Yedi Sayısı”, 2. *Millîlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. 4,

Ankara.

Kocatürk, Saadetin (1985), “Fütüvvet-Nâmelerde (Özellikle de Fütüvvet-Nâme-i Sultani) ve İslâm’da Yedi Sayısı ile İlgili Bazı Konular”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I* (hzl. Feyzi Hahcı), Ankara.

Mahmut, Enver - Nedret Mahmut (1988), *Bozcigit*, Bucureşti.

Mahmut, Enver - Nedret Mahmut (1991), *Ayuw Kulak Batır- Dobruca Tatar Masalları*, İkinci Kitap, Bucureşti.

Mahmut, Enver - Nedret Mahmut (1997), *Dobruca Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Ankara.

Olrik, Axel (2003), “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, (Hzl. Gülin Ögüt Eker- Metin Ekici- M. Öcal Oğuz- Nebi Özdemir), Ankara.

Ögel, Bahaeddin (1995), *Türk Mitolojisi*, Ankara.

Sakaoglu, Saim (1980), *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara.

Sakaoglu, Saim (1998), *Dede Korkut Kitabı I*, Konya.

Sakaoglu, Saim (1999), *Masal Araştırmaları*, Ankara.

Savran, Hülya (2003), *Kırım Tatar Türkçesi, Dil Özellikleri - Metinler- Sözlük*, Balıkesir.

Sever, Mustafa (1997), “Edebiyatta Mitolojik ve Arketipik Yaklaşım Tarzları”, *Millî Folklor*, C. 5, S. 34 (Yaz), Ankara.

Söylemez, Orhan (2003), “Kırım Türk Edebiyatı”, *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım*, (Editör: Oktay Aslanapa), Ankara.

Schimmel, Annemarie (2000), *Sayıların Gizemi*, 2. bs., İstanbul.

Yüksel, H. Avni (1980a), “Türk Folklorunda Sayılar”, *Erciyes*, S. 28, Kayseri.

Yüksel, H. Avni (1980b), “Türk Folklorunda 7 Sayısı”, *Erciyes*, S. 29, Kayseri.

Yüksel, H. Avni (1981a), “Türk Folklorunda 9 Sayısı”, *Erciyes*, S. 30 - 31, Kayseri.

Yüksel, H. Avni (1981b), “Türk Folklorunda Kırk Sayısı”, *Erciyes*, S. 32, Kayseri.

Yüksel, H. Avni (1981c), “Türk Folklorunda Sayılar”, *Millî Kültür*, C. 3, S. 4 (Eylül), Ankara.

Ziya Gökalp (1963), *Türk Töresi*, İstanbul.